

Kvalitātes standartu izmantošana profilakses intervenču stipro un vājo pušu noteikšanā

Training materials developed
with financial support from the
Drug Prevention and
Information Programme of the
European Union

Slimību profilakses un
kontroles centrs

Eiropas kvalitātes standarti narkomānijas profilaksē

Kāpēc kvalitātes standarti?

Nav daudz cilvēku, kas apstrīdētu viedokli, ka profilakse ir labāka (un lētāka) nekā ārstēšana. Tomēr narkotiku profilakses jomā īstenotās aktivitātes joprojām bieži nav balstītas uz informāciju par to, kas ir kvalitāte. Jānorāda, ka pēdējos gados ir panākts ievērojams progress, lai izprastu, "kas strādā profilakses jomā" un kādi ir profilakses programmu kvalitātes standarti. Kvalitātes standartu izmantošana samazinās **sliktas kvalitātes darba negatīvo iznākumu** un radīs ievērojamu **labumu** arī sabiedrībai, tai skaitā:

- Ar vielu lietošanu saistītā kaitējuma samazinājums;
- Veselīga dzīvesveida pārņemšana;
- Negatīvu sociālo un ekonomisko seku samazināšana;
- Efektīvāka ekonomisko resursu izmantošana;
- Ietaupot izmaksas, kas saistītas ar narkotiku atkarības ārstniecību;
- Profilakses programmu īstenotāju kompetences un profesionālisma paaugstināšana.

Kvalitātes identificēšana un veicināšana profilakses darbā ir galvenais "**Eiropas narkotiku profilakse kvalitātes standartu (EDPQS)**" projekta fokuss.

Kas ir Eiropas narkomānijas profilakse kvalitātes standarti (EDPQS)?

EDPQS nodrošina principu kopumu, kas palīdz izstrādāt un novērtēt narkotiku profilakses kvalitāti. Tie piedāvā visaptverošu resursu, kurā izklāstīti visi narkotiku profilakses pasākumu elementi. Izmantojot Eiropas Savienības finanšu instrumentus, EDPQS izstrādāja Eiropas Profilakses standartu partnerību, tostarp starptautiska grupa, kuru veidoja pētnieki, politiķi un praktiķi. "Partnerību" uzņemas pārskatīt un sintizēt informāciju par eksistējošiem starptautiskiem un nacionāliem standartiem, kā arī projekta ietvaros konsultējās ar vairāk nekā 400 speciālistiem sešās Eiropas valstīs. EDPQS ir pirmais Eiropas atskaites punkts augstas kvalitātes narkotiku profilaksē, kas ietver zinātniskus pierādījumus un praktisko pieredzi.

Kādas darbības veic EDPQS?

EDPQS būs nozīmīgs jebkurai darbībai, kuras mērķis ir novērst, aizkavēt vai samazināt narkotiku lietošanu, vai tās negatīvās sekas visā dzīves laikā iedzīvotājiem kopā, sabiedrības grupām un indivīdiem. Šādas darbības varētu novērst legāli pieejamo vielu (piemēram, alkohola, tabakas), nelegālo narkotiku, medikamentus vai jebkuru citu psihoaktīvu vielu lietošanu kopumā. Tās varētu arī pievērsties kopīgiem faktoriem, kas samazina neaizsargātību pret narkotiku lietošanu, un veicina veselīgu attīstību kopumā.

Ko "kvalitāte" nozīmē EDPQS?

Saskaņā ar EDPQS augstas kvalitātes profilakses pasākumi:

- atbilst mērķa populācijai;
- ir ētiski;
- ir uz pierādījumiem balstīti;
- spēj sniegt pierādījumus;
- ir ekonomiski lietderīgi;
- iespējami;
- ilgtspējīgi.

Lai uzzināti vairāk par EDPQS, apmeklējiet www.prevention-standards.eu

Projekts "Stella"

„Stella” ir valsts līmeņa intervence skolās, kas domāta skolēniem vecumā no 15 līdz 17 gadiem. Programmas mērķis ir samazināt alkohola, tabakas un narkotiku lietošanu, kā arī samazināt cita veida riskantu uzvedību. To cer sasniegt, uzlabojot dalībnieku pašapziņu, apņēmību un dzīves iemaņas. Programma ir domāta, lai palīdzētu jauniešiem apzināt un veidot savas stiprās puses. Programma izstrādāta, pamatojoties uz virkni teorētisku modeļu, tai skaitā sociālās ietekmes teoriju, kā arī literatūras pārskatu par to, kāda profilakse strādā.

Aktivitātes tiek īstenotas skolas klašu telpās un tās vada skolotāji, izmantojot speciāli sagatavotu pamācību. Visā valstī vienas un tās pašas aktivitātes īsteno visās projektā iesaistītajās skolās, izmantojot vienu materiālu. Skolas var izvēlēties, vai īstenot intervenci iknedēļas nodarbībās (15 sesijas, katra 50 minūtes) vai arī īstenot intensīvu programmu ar dažām nodarbību dienām vairāku mēnešu garumā. Intervencu pasākumos ietvertas dažādas interaktīvas metodes, kā, piemēram, diskusijas, lomu spēles un filmu veidošana. Papildus skolēni saņem darba burtnīcu, ko ir izstrādājuši universitātes pētnieki.

Skolotāju apmācība sastāv no četrpadsmit dienu programmas, koncentrējoties uz intervences saturu un īstenošanu. Papildus skolotāji tiek izglītoti par to, kā novērst riskantas situācijas intervences īstenošanas laikā (piemēram, nīrgāšanos skolēnu vidū) un kā adekvāti risināt incidentus (piemēram, ja skolēns atklāj narkotiku lietošanu). Skolotāji arī apgūst informāciju par saistīto likumdošanu, par dažādām vielām un to, kā tās var ietekmēt jauniešus.

Procesa dati tiek ievākti nepārtraukti. Pēc katras sesijas skolotājs aizpilda anketu, norādot, kā sesija norisinājās un vai tā tika īstenota atbilstoši pamācībai. Skolotāju iesniegtā atgriezeniskā saite tiek izmantota programmas pārskatīšanai, lai tās uzlaboto versiju varētu īstenot nākamajā mācību gadā.

Formāls ziņojums par izpildes procesa novērtējumu nav pieejams. Novērtējuma pilotprojekts tika īstenots vienā reģionā ar mērķi saprast, vai intervences sniedz sagaidāmās izmaiņas dalībniekos. Jomas speciālists vadīja novērtējumu.

Skolas telpas tika piemērotas intervences un kontroles apstākļiem, bija iecerēti arī speciāli grupu atlases principi, kas tomēr nebija iespējams praktisku ierobežojumu dēļ. Novērtēšanā tika izmantoti virkne rezultātīvo rādītāju, tai skaitā zināšanas par psihoaktīvām vielām un pašu uzrādīto narkotiku lietošanas pieredzi. Mērījumus veica, izmantojot anonīmu anketēšanu nedēļu pirms intervences uzsākšanas un nedēļu pēc intervences pabeigšanas. Izpētes rezultāti tika izmantoti intervences uzlabošanai un tika izplatīti visā valstī.

Informācija par projektu „Stella” ir pieejama projekta mājaslapā. Mājaslapā ievietotas dažādas sekcijas, kas noder ieinteresētajām skolām, jauniešiem un zinātniskajai sabiedrībai. Projekta „Stella” jaunumi tiek regulāri ielikti sociālajos plašsaziņas līdzekļos (piemēram, *Facebook* un *Twitter*). Ietekmes novērtējuma rezultāti ir publicēti zinātniskajos rakstos.

*Lūdzu ņemt vērā, ka šī gadījuma izpēte ir fiktīva un izstrādāta speciāli nodarbības īstenošanai. Apraksts ir veidots, izmantojot informāciju par īstu profilakses programmu, tomēr speciāli šim projektam mērķtiecīgi tika izmainītas dažas detaļas. Tādēļ projekta apraksts ne vienmēr atspoguļo faktisko situāciju attiecībā uz reālu projektu.

Projekts "Stella" iespējamās atbildes

Lūdzu, ņemiet vērā, ka zemāk sniegtās atbildes nav vienīgie iespējamie novērojumi, ko var izdarīt attiecībā uz projektu. Tomēr tie ilustrē, kā EDPQS var piemērot profilakses pasākumu pārskatīšanai.

Projekta apraksts	Komentārs	EDPQS standarts
"Stella" ir valsts mēroga skolu pasākums	Ir noteikta vide un ģeogrāfiskais aptvērums	3.4
Tas ir izstrādāts visiem skolēniem vecumā no 15 līdz 17 gadiem.	Mērķa grupa definēta.	3.1
Programmas mērķis ir novērst vai samazināt alkohola, tabakas un nelegālo narkotiku lietošanu, kā arī citu riskantu uzvedību.	Skaidri norāda, kas ir jānovērš. Bet nav skaidrs, kādi ir citi riska uzvedības veidi.	3.3
To cer sasniegt, palielinot dalībnieku pašapziņu, apņēmību un dzīves prasmes.	Ir norādīti galvenie elementi – liecina, ka izmantota teorija par pārmaiņām.	3.2; 3.3
Programma ir paredzēta, lai palīdzētu jauniešiem identificēt un veidot savas personīgās stiprās puses	Vairāk tiek uzsvērtas stiprās, nevis vājās puses. Programma veicina jauniešiem palīdzēt sev pašiem.	4.1
Programma balstās uz vairākiem teorētiskajiem modeļiem, tai skaitā sociālās ietekmes teoriju, kā arī literatūras pārskatiem par to, "kas strādā" profilaksē.	Izmanto esošo uzvedības pārmaiņu teoriju. Atsaucieties uz literatūru par zinātnisko pierādījumu par efektivitāti. Bet kāds avots tika izmantots?	3.2; 3.5
Aktivitātes skolas klasēs īsteno skolotāji, kuri ir izgājuši mācības un izmanto programmas izstrādāto manuāli.	Vides apraksts. Atsaucas uz personāla apmācību.	C; 4
Vienas un tās pašas aktivitātes tiek īstenotas visās projektā iesaistītajās skolās.	Jautājums debatēm - tas nozīmē, ka programma nav pielāgota individuālās skolām? Nav skaidrs, kāds ir vajadzību izvērtējums.	1.2; 4.3
Skola var izvēlēties, vai īsteno intervenci kā iknedēļas sesiju (15 vienības 50 minūtes), vai kā bloku ar dažām intensīvām dienām, kas ir sadalītas pa vairākiem mēnešiem.	Elastīgums, lai pielāgotu to katrai situācijai individuāli.	B; 3.6; 5.4
Intervencēm izmanto interaktīvas metodes, piemēram, diskusijas, lomu spēles un filmu veidošanu.	Tādu metožu izmantošana, kas, visticamāk, ir saistošas mērķgrupai.	4.1
Skolēni saņem darba burtnīcu, ko izstrādājuši universitāšu pētnieki.	Jautājums debatēm - vai mērķa grupas dalībnieki piedalījās darba burtnīcas sagatavošanā? Kā pētnieki izstrādāja darba burtnīcu? Nav informācijas par saturu un to, vai jauniešus aicināja piedalīties.	1.4; 5.5
Skolotāju mācības kopējais ilgums ir četras dienas un mācību galvenais mērķis ir programmas saturs un veids, kā to pasniegt.	Detalizēts un atbilstošs treniņš.	C
Skolotāji mācās, kā novērst riska situācijas intervences laikā (piem., apsmiešana skolēnu vidū) un kā pienācīgi reaģēt uz potenciālajiem incidentiem (piem., ja skolēni atzīstas narkotiku lietošanā).	Kursu vadītāji mācās par ētikas jautājumiem.	D
Skolotāji var uzzināt par saistošajiem tiesību aktiem un saņemt informāciju par dažādām vielām un to, kā tās var ietekmēt jauniešus.	Tiek nodrošināts, ka kursu vadītājiem ir nepieciešamās zināšanas.	D; 1.1
Procesa dati tiek ievākti nepārtraukti. Pēc katras sesijas skolotāji aizpilda aptaujas	Tiek izmantoti procesa izvērtēšanas	4.4

anketu, lai norādītu, kā sesija norisinājās, kādas aktivitātes saskaņā ar manuāli viņi varēja īstenot.	rādītāji	
Iznākuma novērtējuma rezultāti ir publicēti zinātniskā žurnāla rakstā	Zinātniskās aprindas, lai mācītos projektā. Bet vai vispārējā publiskā var viegli pievienoties šo rezultātu kopsavilkumam?	B; 8.2: 8.3

Stipro pušu piemēri, kurus varētu izcelt:

- Veidots uz pastāvošo zinātnisko pierādījumu bāzi;
- Interaktīvu, interesantu metožu izmantošana;
- Koncentrēšanās uz stiprajām pusēm;
- Personāla mācības;
- Procesa un iznākumu izvērtēšanas elementi;
- Informācija par projektu ir pieejama.

Vājās puses, tai skaitā ar piemēriem par to, ko projektā varētu uzlabot:

- Kā universālās profilakses intervence, projekts "Stella" tiek novadīts visiem skolēniem neatkarīgi no riska līmeņa. Vai tiek piedāvāts atbalsts skolēniem, kuri intervences laikā tiek identificēti kā tādi, kuriem ir augsts narkotiku vai ar narkotikām saistīta kaitējuma risks? Vai projekts ir papildināts vai saistīts ar mērķtiecīgu pakalpojumu sniedzēju?
- Nav skaidrs, kā projektam "Stella" jau ir noteikta konkrētās mērķauditorijas vajadzības un kā tas sasaistās ar citām aktivitātēm šajā mērķgrupā. Vai tiek veikts novērtējums katrā grupā (skolā) atsevišķi?
- Ilgtermiņa pārraudzības instrumentu trūkums.

Piemēru jomas, kurās nepieciešams papildu paskaidrojums:

- Kā tiek finansēts projekts un tā ilgtspējība;
- Vai projekts atsauca uz kādu rakstisku ētikas kodeksu?
- Cik lielā mērā mērķgrupā ir iesaistīta programmas izstrādē? Vai tika veikts vajadzību izvērtējums, lai papildinātu intervences saturu?
- Kā programma papildina citas aktivitātes, kas jau ir pieejamas mērķa populācijai?
- Kādi konkrēti principi un metodes tiek izmantoti, strādājot ar skolēnu? Kādu informāciju satur skolēnu darba burtnīcas un kā šīs darba burtnīcas izskatās?

Projekts "Pēcpusdienas klubs"

„Pēcpusdienas klubs” piedāvā atpūtas pasākumus jauniešiem. Projekta mērķis ir uzlabot to jauniešu dzīves kvalitāti, kuri dzīvo pilsētas nelabvēlīgajā daļā. Projekta telpas atrodas sociālo ēku kompleksa pirmajā stāvā lielas pilsētas nelabvēlīgā rajonā. Klubs ir atvērts no pirmdienas līdz ceturtdienas, no plkst. 14:00 līdz 17:00.

Klubā piedāvā tādas aktivitātes kā mākslas un amatniecības meistarklases (piemēram, mūzikas komponēšana, filmu un video veidošana, mājaslapu dizainu, grafiti), sporta programmas (piemēram, futbols, ritenbraukšana), sabiedriskās iniciatīvas (piemēram, pilsētas vēstures izziņāšana ar velosipēdu, ielu mākslas intervences), mācību grupas (piemēram, nodarbības personīgo prasmju attīstībai, rakstīšanas grupas). Aktivitātes var mainīties katru mēnesi, atkarībā no jauniešu vēlmēm un laika apstākļiem. Dalība pasākumos ir brīvprātīga. Jaunieši var izvēlēties, cik ilgi tās apmeklēt, viņi var piedalīties tikai vienā pasākumā, vai arī virknē pasākumu vairāku gadu garumā.

Noteikumi rakstiskā veidā ir izkārti reģistratūrā. Jaunieši, kuri klubu apmeklē pirmo reizi, par dalībnieku un personāla tiesībām un pienākumiem tiek informēti arī mutiski. Jauniešu informē arī par to, kā paziņot par problēmām klubā.

Mērķauditorija un visa sabiedrība var iegūt informāciju par klubu no plakātiem, brošūrām un internetā (mājaslapa, sociālie plašsaziņu līdzekļi). Projekta finansiālās atskaites tiek regulāri iesniegtas aģentūrai, kas to finansē, bet kopsavilkums ir pieejams arī mājaslapā. Projekta sākumā darbinieki uzrunāja vietējos un blakus rajonu jauniešus un uzaicināja pievienoties klubam. Tagad jaunieši ierodas centrā lielākoties tādēļ, ka dzirdējuši par to no draugiem. Organizācija sadarbojas ar vietējiem iedzīvotājiem un medijiem ne tikai informējot viņus par „Pēcpusdienas kluba” aktivitātēm, bet arī meklējot iespējas uzlabot priekšstatu par rajonu un vietējiem jauniešiem.

Aktivitātes īsteno apmācīts personāls, ko pārstāv psihologi, sociologi, sociālie darbinieki un brīvprātīgie jaunieši. Šāds personāls tika izveidots, lai varētu piedāvāt plašu aktivitāšu loku un strādātu ar dažādām problēmjomām. Centrā pieejami arī konsultanti, kurus jaunieši anonīmi var apmeklēt jebkurā laikā. Tiek sagaidīts, ka projekta personāls ievēro attiecīgu ētikas kodeksu (piemēram, sociālā darba ētika). Darbiniekiem ir iespēja pārrunāt visas bažas iknedēļas sanāksmēs, kā arī ikmēneša sanāksmēs, kurās piedalās arī ārējie eksperti.

„Pēcpusdienas klubu” vada nevalstiskā organizācija, kas specializējas veselības vecināšanā un darbojas šajā rajonā jau vairākus gadus. Sākotnēji organizācija piedāvāja tikai psihosociālo ārstniecību, bet drīz organizācija apzinājās, ka pietrūkst ārpuskolas profilakses intervenču.

Pastāvošās profilakses aktivitātes tika īstenotas tikai skolās un tajās netika iesaistīti jaunieši no nelabvēlīgā rajona vai blakus rajoniem. Turklāt šim rajonam plašsaziņu līdzekļos tika piedēvēts ļoti augsts noziedzības līmenis, ieskaitot narkotiku lietošanu un huligānismu, kamdēļ pilsētas dome bija ieinteresēta atbalstīt profilakses projektu šajā rajonā.

Plānojot „Pēcpusdienas klubu”, tika ņemti vērā pieejamie sociāldemogrāfiskie un sociālekonomiskie dati par vietējiem iedzīvotājiem, kā arī epidemioloģiskie dati par narkotiku lietošanas paradumiem un tendencēm. Papildus tam tika rīkotas sanāksmes ar vietējiem iedzīvotājiem, tai skaitā jauniešiem, kuri varēja izlemt par to, kādas aktivitātes iekļaut un kā iekārtot telpas, lai tās būtu atraktīvas.

Formāls projekta novērtējums nav veikts un pašreiz tas netiek plānots finanšu trūkuma dēļ. Tomēr, tā kā klubs atrodas rajona epicentrā, kontakts ar dalībniekiem turpinās arī pēc tam, kad dalībnieki pārtraukuši apmeklēt kluba pasākumus. Līdz ar ko ir pieejama informācija par bijušajiem dalībniekiem (piemēram, tiem, kuri atraduši darbu, sākuši mācīties universitātē, vai iekūlušies nepatīkšanās). Daži bijušie dalībnieki atklāja, ka kluba nodarbības patiesībā ir palīdzējušas atrast darbu. Daži dati tiek ievākti nepārtraukti, piemēram, par dalībnieku skaitu pasākumos. Katras dienas beigās darbiniekiem ir jāaizpilda dienasgrāmata (piemēram, par incidentiem). Tomēr lielākā daļa informācijas tiek iegūta ne tik formālā veidā, piemēram, sarunājoties ar dalībniekiem.

Iknedējas sanāksmēs darbinieki dalās pārdomās par to, cik labi norit programma un kāda atgriezeniskā saite ir saņemta no dalībniekiem. Šī informācija tiek izmantota, lai aktivitātes pārskatītu vai uzlabotu, ja tas ir nepieciešams.

Pēdējo trīs gadu laikā izdevumus par kluba darbību pilnībā ir segusi pilsētas dome, bet projekta vadītājs ir informēts, ka pilsētas domes nākamajā gadā vairs nevarēs piešķirt finansējumu. Projekta vadītājs pašreiz meklē alternatīvas iespējas pakalpojuma finansēšanai (piemēram, privātie sponsori, starptautiskās labdarības organizācijas). Ja finansējums netiks atrasts pilnas programmas īstenošanai, minimālā programma tiks īstenota ar ierobežotu pakalpojumu klāstu, tādējādi nodrošinot projekta ilgtspēju, līdz tiek atrasts finansējums.

Projekta "Pēcpusdienas klubs" analīzes kopsavilkuma jautājumi

JAUTĀJUMS	ATBILDE
Kādas ir programmas stiprās puses?	
Kādas ir programmas vājās puses? Kā programmu varētu uzlabot?	
Vai aprakstā iekļautā informācija par programmu ir pietiekama? Kādu papildu informāciju jūs vēlētos saņemt no programmas izstrādātājiem?	
Vai standartu kontrolsaraksts palīdzēja	
Kuras EDPQS kontrolsaraksta sadaļas bija visvērtīgākās?	

Rosinošie jautājumu projekta izstrādes laikā

Horizontālie apsvērumi

A: Ilgtspējība un finansējums

- Kā plānotā programma ir saistīta ar citām profilakses aktivitātēm tajā pašā reģionā vai valstī kopumā?
- Vai programma ir ilgtspējīga un praktiski īstenojama ilgtermiņā? Kādas aktivitātes tiek īstenotas (vai plānotas), lai nodrošinātu ilgtspēju?
- Kā galvenie programmas elementi ir saistīti viens ar otru? Vai tie atspoguļo saskaņotu, loģisku un praktisku pieeju?
- Kā programma tiek finansēta? Kurš ir atbildīgs par finansējuma nodrošināšanu un kā tas tiek darīts?
- Vai ir pieejama rakstiska finansēšanas stratēģija? Vai tajā norādīts, kurš ir atbildīgs par iespējamā finansējuma apzināšanu un piesaisti?
- Vai finansējums tiek meklēts no dažādiem avotiem? Kādi finansējuma avoti varētu būtu svarīgi šai programmai?

B: Komunikācija un ieinteresēto pušu iesaiste

- Cik lielā mērā organizācija, kas īsteno programmu, sadarbojas un koordinē savu darbību ar citām iestādēm un organizācijām? Kāda ir šīs sadarbības būtība?
- Vai ir identificētas visas ieinteresētās un saistītās puses? Kādi ir iesaistīšanās mērķi un struktūra?
- Kāds ir visu ieinteresēto pušu kopīgais mērķis?
- Cik lielā mērā mērķgrupa tiek uzskatīta par partneri programmas plānošanā un īstenošanā? Kā mērķgrupa iesaistās dažādos programmas posmos?
- Kurš tiek informēts par programmas progresu un kā?
- Kādi konkrēti mehānismi tiek izmantoti iekšējai un ārējai saziņai un regulārai informācijas apmaiņai?

C: Darbinieku izaugsme

- Kā tiek nodrošināts, ka personālam ir nepieciešamās kompetences (piemēram, zināšanas, prasmes, izieti izglītojošie kursi) sekmīgai programmas aktivitāšu īstenošanai?
- Vai pastāv rakstisks personāla attīstības plāns? Vai personāla attīstības plānā ietilpst arī nepieciešamo kompetenču apraksts sekmīgai programmas īstenošanai, kā arī analīze par nepieciešamo apmācību?
- Cik kvalitatīva ir apmācība, kas tiek piedāvāta personālam? Vai tiek vērtēti mācību iznākumi? Kādi aspekti tiek ņemti vērā, lai nodrošinātu turpmāku personāla apmācību?
- Kāds atbalsts tiek sniegts darbiniekiem programmas īstenošanas laikā?

D: Ētiska narkomānijas profilakse

- Vai programmas laikā tiek ievērots rakstisks ētikas kodekss vai kāds cits līdzīgs darbību regulējošs dokuments? Kādi uzvedības kodeksi /politika ir atbilstoša šai programmai?
- Kā programma nodrošina dalībniekiem ieguvumus? Kā tiek nodrošināts, ka programmas dalībniekiem netiek nodarīts kaitējums?
- Uz kādām vērtībām un principiem programma ir balstīta? Vai programmā atspoguļoti uz ētiskiem principiem balstīta profilakse?
- Kā tiek ņemts vērā dalībnieku viedoklis par programmu?
- Kāda veida informāciju dalībnieki saņem par programmu un kad? Vai programmas

sākumā notiek pārrunas par programmas noteikumiem un dalībnieku loma tajā.

- Kā tiek nodrošināta dalībnieku konfidencialitāte?
- Vai ir izstrādāta rīcība ar narkotiku saistītos negadījumos, sūdzību gadījumos vai citiem gadījumiem, kas nav paredzēti programmas ietvaros?
- Kā tiek nodrošināta personāla un dalībnieku drošība?

1. Vajadzību izvērtējums

1.1. Ar narkotikām saistīto politiku un tiesību aktu pārzināšana

- Kādu jomu politikas un saistošie tiesību akti tiek uzskatīti par nozīmīgiem šai programmai? Vai programmas aprakstā ir iekļautas atsauces uz šiem dokumentiem?
- Kā programma ir saistīta ar narkotiku politiku un tiesību aktiem? Ja pakalpojumu sniedzēji nav vienisprātis ar esošo politiku un tiesību aktiem, vai šī pozīcija tiek izskaidrota?
- Kā šī programma sasaucas ar plašāku narkotiku apkarošanas politikas ietvaru (nacionālas / Eiropas / starptautiskas stratēģijas, standarti un pamatnostādnes)?

1.2. Narkotiku lietošanas un sabiedrības vajadzību izvērtējums

- Kā tika noskaidrots, ka mērķauditorijai ir nepieciešama intervence un tieši šī veida intervence? Vai sākotnējā situācija ir analizēta un aprakstīta, tai skaitā problēma, kas ir jārisina?
- Vai ir pieejami dati par narkotiku lietošanu mērķgrupā? Kas tie ir par datiem? Vai šie dati ir aktuāli? Kādi ir nozīmīgākie avoti?
- Kādas citas mērķgrupas vajadzības (piem., agresivitāte, nelabvēlīgi sociālie apstākļi) ir saistītas ar narkotiku lietošanu? Vai šie aspekti ir ņemti vērā?
- Vai ir iespējams kombinēt dažādu veidu datus (piemēram, vietējie, valsts mēroga, vispārīgie ārstniecības dati), lai iegūtu izpratni par situāciju?

1.3. Nepieciešamības apraksts — intervences pamatojums

- Vai ir pieejams rakstisks mērķgrupas apraksts, tai skaitā par šīs grupas vajadzībām? Kādi avoti ir izmantoti apraksta sagatavošanā un kāda informācija tajā ir iekļauta?
- Kā rakstisks vajadzību apraksts pamato šo noteikto intervenci?
- Kā šī programma papildina citas profilakses aktivitātes vietējā un valsts mērogā vai tieši šajā konkrētajā mērķgrupā (piemēram, intervence domāta tai grupai, kura netiek skarta ar citām profilakses aktivitātēm)?

1.4. Zināšanas par mērķgrupu

- Kā tika izvēlēta mērķgrupa (kādēļ šī, nevis cita)?
- Kas ir zināms par mērķgrupas kultūru un tās attieksmi pret narkotiku lietošanu? Kā tas ietekmēs intervences dizainu?
- Ja iespējams, vai riska un aizsargājošie faktori ir ņemti vērā un kā? Vai ir skaidri saprotams, kādus faktorus skars programma?
- Ja iespējams, vai dažādu veidu dati ir ņemti vērā, lai labāk saprastu mērķgrupu un izveidotu atbilstošu intervenci?

2. Resursu novērtējums

2.1. Mērķgrupas un sabiedrības resursu novērtējums

- Kādi mērķgrupas un ieinteresēto pušu resursi ir nepieciešami programmas īstenošanai (piem., laiks, zināšanas un prasmes)?
- Kā tiks novērtēta programmas gatavība, īstenošanai mērķgrupā un sadarbībai ar ieinteresētajām pusēm? Kā tiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts programmai? Kā tiek nodrošināts, ka mērķgrupa varēs un gribēs piedalīties programmā?
- Kāda papildu mērķgrupa tiks skarta un kādi esošie citu programmu resursi tiks izmantoti (jau esošas zināšanas un prasmes)?

2.2. Iekšējās kapacitātes novērtējums

- Kādi iekšējie resursi un kapacitāte (piem., cilvēkresursi, darbinieku zināšanas, saikne ar mērķauditoriju) ir nepieciešami?
- Cik lielā mērā iekšējie resursi un kapacitāte ņemti vērā, plānojot programmu? Kā tiek nodrošināts, ka iekšējie resursi un kapacitāte ir pietiekama, lai programmas īstenošana būtu iespējama?
- Kas ir iesaistīts diskusijā par pieejamajiem resursiem?

3. Programmas formulēšana

3.1. Mērķgrupas definēšana

- Kas ir programmas mērķis? Vai mērķgrupa ir definēta un vai definīcija ir piemērota intervences darbības jomai? Vai aprakstā iekļautā informācija par mērķgrupu ir saistīta ar informāciju, kas iegūta vajadzību apzināšanas posmā?
- Cik daudz cilvēku varētu iegūt no šīs programmas? Kas varētu būt netiešie programmas ieguvēji?
- Vai programmā paredzēts darbs tikai ar tiešo mērķgrupu (piem., jaunieši) vai arī ar saistītajām grupām (vecāki, vienaudži). Ja, jā, vai programmas aprakstā iekļauta informācija par abām grupām?
- Kuri cilvēki drīkst iesaistīties programmā (piem., noteikta ģeogrāfiska vieta)? Vai ir noteikti iekļaušanas un izslēgšanas kritēriji (it īpaši attiecināms uz selektīvo un indikatīvo profilaksi)?
- Kā tiek nodrošināts, ka izvēlēta mērķgrupa tiek sasniegta?

3.2. Teorētiskā modeļa pielietošana

- Kura teorija var izskaidrot, kā un kāpēc programma visticamāk sasniegs vēlamu rezultātu mērķgrupā? Vai izvēlētais teorijas ir aprakstītas un pamatotas? Vai tās ir pārbaudītas ar pētījumiem?
- Kā izvēlētais teorijas var sasaistīt ar konkrētiem šīs programmas apstākļiem? Vai tās saskan ar secinājumiem pēc vajadzību apzināšanas, programmas mērķiem un izvēlētajām aktivitātēm?
- Vai ir skaidri noteikts, kā izvēlētais mērķgrupas uzvedība var tikt mainīta (pamatojoties uz izvēlēto teorijas modeli)?
- Vai dažādi sākotnējās teorijas papildinājumi, kas nepieciešami programmas īstenošanai, ir aprakstīti?

3.3. Nolūku, mērķu un uzdevumu definēšana

- Ko programma vēlas novērst (piem., uzvedību vai konkrētas vielas lietošanu)? Vai tas ir specifiski norādīts programmas aprakstā?

- Kādi ir programmas nolūki, mērķi un uzdevumi? Kā tie tika noformulēti? Vai tie ir noteikti, pamatojoties uz loģisko modeli?
- Vai programmā ir skaidri nodalīti mērķi, kas skar izmaiņas dalībnieku uzvedībā ar mērķiem, kas skar aktivitāšu īstenošanu?
- Vai specifika uzdevuma mērķi formulēti, pamatojoties uz sagaidāmajām izmaiņām dalībnieku uzvedībā? Vai tie ir būtiski mērķgrupai un izvēlēti, pamatojoties uz identificētajām vajadzībām?
- Vai izvēlētie nolūki, mērķi un uzdevumi atbilst SMART (Konkrēti, Izmērāmi, Sasniedzami, Reāli un Terminēti)?

3.4. Vides definēšana

- Kādos apstākļos/ vidē notiks intervences? Vai tas ir aprakstīts?
- Kā tika izvēlēta vide (telpas, ēka)? Vai izvēlētie apstākļi ir atbilstoši mērķgrupai?
- Vai izvēlēta vide palīdzēs sasniegt vēlamās izmaiņas?
- Ja intervences nenotiek organizācijas telpās, vai ir izveidota nepieciešamā sadarbība? Kā programmas īstenošanās sadarbojas ar uzņemošo organizāciju?
- Ja intervences nenotiek organizācijas telpās, kādas problēmas varētu rasties?

3.5. Efektivitātes pierādījumu izmantošana

- Kā pašreizējās zināšanas par to, kas profilaksē “strādā”, ir iekļautas šīs programmas intervenču plānošanā?
- Kādi avoti tika izmantoti, lai iegūto šo pierādījumus? Kādi aspekti tika ņemti vērā, meklējot zinātniskās publikācijas un pārskatus?
- Vai izskatītā informācija piedāvā nepieciešamo pierādījumu bāzi intervences plānošanai? Vai ir kādi pierādījumi, kas pierāda programmas neefektivitāti?
- Vai zinātniskas uz pierādījumiem balstītas zināšanas ir piemērojamas lokālam un specifiskam intervences kontekstam? Ja, nē, kādas citas zināšanas varētu palīdzēt veidot piemērotu intervenci?

3.6. Grafika sastādīšana

- Kāds ir programmas laika grafiks?
- Kā laika grafiks ir saistīts ar konkrētiem programmas elementiem? Vai ir nodalīts laika grafiks intervenču veikšanai ar citām nepieciešamajām aktivitātēm?
- Vai izvēlētais laika grafiks ir adekvāts izvīzīto mērķu sasniegšanai un vēlamu pārmaiņu izraisīšanai? Kādi ir svarīgākie aspekti, lai nodrošinātu, ka laika grafiks ir adekvāts?
- Vai laika grafiks ir noteikts, izmantojot elastīgu pieeju (piem., būtisks laiks atvēlēts aktivitātēm, vienlaikus paredzot iespēju to mainīt īstenošanas laikā)? Kas varētu kavēt projektā paredzēto aktivitāšu īstenošanu?

4. Intervences plānošana

4.1. Kvalitātes un efektivitātes noteikšana

- Kā tika izstrādāts intervenču saturs? Vai ir izvērtētas paraugpraksi rekomendācijas?
- Kā aktivitātēs tiks nodrošināta dalībnieku iesaiste un interese? Kā izskatās attiecības starp darbiniekiem un dalībniekiem?
- Kā tiks inkorporēta dalībnieku dažādība (dzimums, vecums, izglītība, invaliditāte, sociālekonomiskās nevienlīdzība)? Vai programma spēs strādāt ar dažādām vajadzībām?
- Kurā brīdī dalībnieks būs veiksmīgi pabeidzis programmu? Vai tas ir noteikts rakstiski?

- Kā un kurā brīdī ar dalībniekiem tiek pārrunāti tādi aspekti kā mērķi, gaidas, lomas, noteikumi un citi intervences aspekti?
- Vai programmas ietvaros tiek novērtēta dalībnieku pieredze? Kuri intervences aspekti to ietver?

4.2. Esošas intervences iespējama izmantošana

- Ja aktivitāte ir balstīta uz jau esošu intervenci, kādi faktori tika ņemti vērā, izvēloties šo konkrēto intervenci?
- Kas ir izstrādājis sākotnējo intervenci un kādos apstākļos tā iepriekš ir bijusi īstenota?
- Cik labi oriģinālās intervences apstākļi sakrīt ar šīs programmas apstākļiem?
- Kādi ir oriģinālās intervences stūrakmeņi un kā tie tika identificēti?
- Vai izmaiņas oriģinālajā programmā ir rūpīgi pārdomātas? Vai ir ievērots līdzsvars starp adaptāciju un uzticību iepriekšējai programmai? Vai ir ņemti vērā iespējamie faktori, kas ietekmē šo līdzsvaru?

4.3. Intervences pielāgošana mērķgrupai

- Kā tiek nodrošināta programmas atbilstība specifiskiem apstākļiem (dalībnieku vecums, dzimums, kultūra, intervences vieta utt.)? Kādi apsvērumi ņemti vērā?
- Kā mērķgrupa ir iesaistīta intervences izstrādē?
- Kādi specifiski elementi (valoda, aktivitātes, vēstījums, laika grafiks, dalībnieku skaits) būtu jāizveido, lai atbilstu dalībnieku raksturojumam vai citiem apstākļiem? Kā to darīt?

4.4. Gala izvērtējuma iespējama plānošana

- Vai izvērtējums tiek uzskatīts par svarīgu un neatņemamu sastāvdaļu, kas nodrošina programmas kvalitāti? Kāda veida izvērtējums tiek plānots? Vai tas ir izpildāms?
- Kādas metodes, instrumenti, datu ievākšanas veidi tiks izmantoti un vai tie ir aprakstīti? Kā dati tiks apstrādāti un izmantoti? Vai rakstisks izvērtējums ir iekļauts intervence dizainā?
- Kā izvērtējumā tiks noskaidrots, vai programma bijusi veiksmīga – indikatori vai paraugprakse? Vai izvērtējuma indikatori ir aprakstīti un vai tie saskan ar programmas mērķiem?
- Kas ir iesaistīts programmas izvērtējuma plānošanā. Vai pastāv izvērtēšanas komanda?
- Kās ir iesaistīts kā informācijas avots, kā tie tiek iesaistīti un kurā brīdī?

5. Resursu vadība un mobilizācija

5.1. Programmas plānošana — projekta plāna iezīmēšana

- Kā programmas ieviešana tiek plānota un vadīta? Vai programmas plānošanai ir atvēlēts noteikts laiks?
- Vai ir uzrakstīts plāns, kurā iekļauti galvenie uzdevumi un stratēģijas, lai vadītu programmas ieviešanu?
- Kurš izstrādāja projekta plānu? Kādu informāciju tas ietver un kā tas tiek organizēts? Kā projekta plāns tiek izmantots? Kam ir pieeja projekta plānam?
- Kādā apjomā projekta plāns ļauj sekot ieviešanas gaitai?

5.2. Tāmes sastādīšana

- Kā tiek plānots programmai nepieciešamais finansējums un kā tas tiek vadīts?
- Kuras ir galvenās programmas izmaksu komponentes?
- Kas ir galvenais finanšu avots?
- Vai ir uzrakstīts finanšu plāns un vai tajā ir izdalītas izmaksas un kopējais projekta budžets?

- Kā tiek garantēts, ka patiesās izmaksas nepārsniegs plānotās izmaksas?
- Kurš ir atbildīgs par grāmatvedību un finanšu vadību? Vai šīm personām ir nepieciešamās zināšanas un prasmes?

5.3. Komandas izveidošana

- Kā tika izvēlēti programmā iesaistītie darbinieki? Kādi apsvērumi tika ņemti vērā? Vai pastāv rakstiska procedūra darbinieku pieņemšanai un atlaišanai?
- Vai ir skaidri noteikts, kādas kompetences ir nepieciešamas, lai veiksmīgi īstenotu projektu? Vai darbinieki ar šādām kompetencēm būs pieejami?
- Kā notiek darba pienākumu deleģēšana? Vai skaidri noteikti katra darbinieka pienākumi un darba uzdevumi?
- Kāda veida darba attiecības tiek veidotas ar personālu – pastāvīgie vai uz projekta izpildes laiku, pilna darba diena vai pusslodzes darbs?

5.4. Dalībnieku atlase un paturēšana

- Kā no mērķgrupas tiek atlasīti programmas dalībnieki? Kā viņi tiek apzināti un uzaicināti? Kurš ir atbildīgs par dalībnieku atlasī? Vai ir pieejama rakstiska dalībnieku atlases kārtība?
- Kādi pasākumi un procesi tiek izmantoti, lai maksimizētu dalībnieku skaitu un viņu palikšanu visas programmas laikā?
- Kāda veida informācija tiek piedāvāta dalībniekiem atlases posmā?

5.5. Programmas materiālu sagatavošana

- Kādi intervenču materiāli (bukleti, burtnīcas, video utt.) tiek izmantoti? Kādi apsvērumi tiek ņemti vērā to izstrādē?
- Vai intervenču materiāli tika izvēlēti, pamatojoties uz informāciju par mērķgrupas vajadzībām?
- Jā materiālos ir iekļauta ar narkotikām saistīta informācija, vai ietvertā informācija par narkotiku negatīvajām un pozitīvajām īpašībām ir līdzsvarā?

5.6. Programmas apraksta veidošana

- Kā tiek garantēts, ka informācija par programmu un tās saturu tiek izplatīta ārpus organizācijas? Vai ir pieejams rakstisks programmas apraksts?
- Kas ir programmas apraksta mērķauditorija? Vai šis apraksts mērķauditorijai ir pieejams?
- Kāda informācija ir ietverta projekta aprakstā? Vai tajā ir ietverts saprotams kopsavilkums par svarīgākajiem programmas aspektiem (programmas saturs, mērķis, mērķgrupa, aktivitātes, laika grafiks, potenciālie riski un ieguvumi, konfidencialitātes noteikumi)?

6. Pasākumu īstenošana un uzraudzība

6.1. Pilotintervences iespējamā veikšana

- Vai ir nepieciešams īstenot pilotintervenci pirms faktiskās intervences? Piemēram, vai intervence ir kaut kas pavisam jauns? Vai tā ir burtiski pārņemta no oriģinālās programmas? Vai intervences ir ļoti dārga? Vai tai ir plānots liels tvērums (piem., valsts līmeņa)? Vai ir kādi aspekti, ko pirms ieviešanas būtu jātestē? Ja pilotintervence jau ir veikta, kādi bija apsvērumu pilota īstenošanai?
- Vai pieejamie resursi ir pietiekami, lai veiktu pilotintervenci?
- Kā pilotintervence atšķirsies no īstā projekta?

- Kas pilotintervences laikā notika tāds, kas nebija paredzēts projekta plānā? Kā pilota intervences rezultāti var ietekmēt īstās intervences īstenošanu?

6.2. Intervences īstenošana

- Vai intervence ir īstenota atbilstoši rakstiskajam projekta plānam? Kādi apsvērumi vada intervenču ieviešanu?
- Vai intervences ieviešanas gaita ir dokumentēta? Kuri programmas intervenču ieviešanas aspekti ir dokumentēti (aktivitāšu apraksts, plānotās un neplānotās nobīdes no sākotnējā plāna, incidenti utt.)?

6.3. Pasākumu īstenošanas uzraudzība

- Kā tiek garantēts, ka ieviešana norisinās pēc plāna? Vai ieviešana tiek uzraudzīta pastāvīgi un sistemātiski? Vai uzraudzība tiek uzskatīta par neatņemamu programmas ieviešanas sastāvdaļu?
- Kāda ir ieviešanas uzraudzības procedūra? Vai tā ir pieejama rakstiski?
- Kādi programmas aspekti tiek pārbaudīti uzraudzības laikā (atbilstība projekta plānam, praktiskums, pasākumu kvalitāte, sākotnējie iznākumi, nevēlami efekti, kaitējums dalībniekiem, resursu izlietojums)? Vai dalībnieku viedokļi tiek ņemti vērā?
- Kurš ir atbildīgs par intervenču ieviešanas uzraudzību un ko šī persona vai komanda dara?
- Kā uzraudzības rezultāti tiek izmantoti?

6.4. Īstenošanas pielāgošana

- Vai ir izstrādāta procedūra gadījumiem, ja parādās kāds neplānots apstāklis (piem., dalībnieki nevēlas piedalīties)?
- Vai ir iespējams pārveidot intervenci ieviešanas laikā, pamatojoties uz projekta uzraudzības rezultātiem? Kam būtu jānotiek, lai pamatotu izmaiņas programmā?
- Vai ir veiktas izmaiņas programmas ieviešanā? Kādi bija iemesli un ko ietvēra šīs izmaiņas programmā? Vai ir kāds dokuments, kas pamato izmaiņas programmā?
- Kurš pieņem lēmumu par to, ka ir jāveic izmaiņas programmā un kā?

7. Gala izvērtējums

7.1. Rezultātu izvērtējuma iespējamā veikšana

- Kā kopumā tiek izvērtēts programmas veikums? Vai situācija pēc programmas īstenošanas tiek salīdzināta ar situāciju pirms tam? Vai ir iespējams noteikt, cik efektīva ir bijusi programma, mērķu sasniegšanā un uzdevumu izpildē?
- Vai iznākumi, kas saistāmi ar izmaiņām dalībnieku uzvedībā, atdalīti no uzdevumiem, kas saistīti ar intervenču iznākumiem? Kā šīs izmaiņas tiek raksturotas (pētniecības kvantitatīva un kvalitatīva pieeja)?
- Vai ir saprotams, kā izvērtēta programmas efektivitāte? Vai izlases apjoms bija atbilstošs? Vai datu analīze bija atbilstoša?
- Vai pieejams dokuments par izvērtējuma rezultātiem? Kāda veida informācija ir ietverta izvērtējuma ziņojumā un kā rezultāti tiek ziņoti un interpretēti? Vai par katru izvērtējuma indikatoru ir pieejams izvērtējums, neatkarīgi no tā, kāds ir bijis rezultāts?
- Vai negatīvu seku iespējamība arī tiek apskatīta un apsvērta?

7.2. Procesu izvērtējuma iespējamā veikšana

- Kā tiek vērtēts programmas ieviešanas process (procesa izvērtēšana)?

- Kādi jautājumi ir ietverti procesa izvērtēšanā?
- Kā ir dokumentēta mērķgrupas iesaiste izvērtēšanā? Kā ir dokumentēta interveņu īstenošana? Kā ir dokumentēta programmas ieviešana kopumā (tai skaitā sākotnēja plāna ievērošana)? Kā ir dokumentēta resursu izmantošana?
- Vai ir aprakstīti procesa izvērtēšanas rezultāti? Kāda informācija ir ietverta ziņojumā? Kā procesa izvērtēšanas rezultāti ļauj labāk saprast intervences ietekmi?

8. Rezultātu izplatīšana un projekta uzlabošana

8.1. Lēmums par to, vai programma būtu jāatbalsta

- Kas notiek programmas noslēgumā? Kas nosaka programmas vērtību un to, ka tā ir vai nav jāturpina?
- Kā izvērtējuma rezultāti tiek izmantoti šādu lēmumu pieņemšanai? Vai uzraudzības un izvērtēšanas rezultāti sniedz pietiekamu pamatojumu tam, kādiem būtu jābūt nākamajiem soļiem?
- Ja ir nolemts turpināt programmu, kā tiek garantēta programmas nepārtrauktība? Vai programmas turpināšanas iespējas apsvērtas un dokumentētas?
- Vai programma tiks turpināta tādā pašā formā vai tomēr modificēta? Kāda bijusi mācība no programmas īstenošanas? Kā šīs zināšanas var izmantot turpmākajās intervencēs?

8.2. Programmas informācijas izplatīšana

- Kur var atrast informāciju par programmu un intervencēm?
- Kurš ir atbildīgs par rezultātu izplatīšanu? Vai izplatīšanas veidi ir piemēroti materiālu mērķauditorijai?
- Vai informācija, kas ir ietverta publicitātes materiālos, ir pietiekami detalizēta, lai ieinteresētas puses varētu izvērtēt programmas kvalitāti?
- Kā izvērtējuma dokuments atbalsta šīs pašas programmas īstenošanu citur? Piemēram, vai ir ietverta informācija par īstenošanas pieredzi?
- Kādi normatīvie aspekti jāņem vērā, ziņojot par programmu, piemēram, autortiesības?

8.3. Lēmums par to, vai jāsagatavo noslēguma pārskats

- Vai ir pieejams rakstisks gala ziņojums? Kur tas ir pieejams? Cik vienkārši tam ir piekļūt? Kāda veida informācija ir iekļauta gala ziņojumā?
- Kā gala ziņojums ir strukturēts? Vai to ir viegli lasīt? Kādi aspekti nodrošina, ka tas ir piemērots izvēlētajai mērķauditorijai?